

**Recenzja osiągnięcia naukowego oraz całokształtu dorobku naukowego,
dydaktycznego i organizacyjnego ks. dra Wojciecha Sadłonia w związku z
postępowaniem o nadanie stopnia doktora habilitowanego**

Sylwetka naukowa Habilitanta

Ks. dr Wojciech Sadłoń ukończył w 2009 roku studia teologiczne na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (UKSW), gdzie z wyróżnieniem obronił pracę nt. „Teologia Teilharda de Chardin w świetle komentarzy Henri de Lubaca”. W 2013 roku na Wydziale Nauk Historycznych i Społecznych UKSW uzyskał stopień doktora nauk społecznych w zakresie socjologii na podstawie rozprawy nt. „Religijny kapitał społeczny. Kościół katolicki a kapitał społeczny w społecznościach lokalnych w Polsce w świetle badań empirycznych”. Habilitant od 2019 roku jest zatrudniony na stanowisku adiunkta na Wydziale Humanistycznym UKSW, w latach 2015-2019 był związany z Wydziałem Teologicznym UKSW, prowadząc tam zajęcia. Najwcześniejsza aktywność zawodowa ks. dra Sadłonia związana jest natomiast z Instytutem Statystyki Kościoła Katolickiego SAC (od 2018 roku Instytutem Statystyki Kościoła Katolickiego SAC im. Witolda Zdaniewicza), w którym Habilitant był zatrudniony w ramach realizacji badań w latach 2006-2014. Od roku 2014 pełni funkcję dyrektora ISKK.

Ks. dr Wojciech Sadłoń jest autorem dwóch monografii, 22 opublikowanych po doktoracie rozdziałów w monografiach naukowych (w tym 5 jako współautor), 4 rozdziały w pracach zbiorowych opublikował przed uzyskaniem doktoratu, 17 artykułów opublikowanych w czasopiśmie naukowych (w tym 3 jako współautor) – przed uzyskaniem doktoratu opublikował 4 artykuły. Ponadto jest współredaktorem 11 prac zbiorowych, w tym dwóch przed uzyskaniem stopnia doktora. Habilitant po uzyskaniu stopnia doktora wygłosił referaty na ponad 50 konferencjach krajowych oraz zagranicznych (Finlandia, Włochy, Belgia, Chorwacja, Stany Zjednoczone, Szwajcaria, Austria, Irlandia, Hiszpania, Wielka Brytania, Węgry), prowadził bardzo aktywną działalność badawczą i projektową (w tym uczestniczył w projektach międzynarodowych), odbył kilka staży naukowych (Francja, Niemcy, Stany

Zjednoczone, Węgry). Kluczowym składnikiem charakterystyki sylwetki naukowej Habilitanta jest jego działalność związana z funkcjonowaniem ISKK. Uczestnictwo w działalności tego ośrodka, datowane jeszcze na czasy studenckie wyznacza, jak się wydaje, najważniejsze pola zainteresowań badawczych ks. dra Wojciecha Sadłonia oraz znajduje swój wyraz w podejmowanych projektach badawczych.

Ocena osiągnięcia naukowego

Na osiągnięcie naukowe wykazane przez ks. dra Wojciecha Sadłonia składa się monografia oraz trzy artykuły opublikowane w czasopismach znajdujących się w ministerialnym wykazie czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych.

Ze względu na kluczową wagę dla wykazanego przez Habilitanta osiągnięcia naukowego swoją ocenę rozpocznę od analizy anglojęzycznej monografii pt. „Polish Catholicism between Tradition and Migration: Agency, Reflexivity and Transcendence” opublikowanej w znanym brytyjskim wydawnictwie Routledge w 2021 roku. Ocenę tego studium należy odnieść do trzech płaszczyzn: 1) socjologicznych badań polskiego katolicyzmu, 2) rozwijania i popularyzacji koncepcji morfogenezy Margaret S. Archer, 3) rozwoju współczesnej socjologii religii. Te trzy płaszczyzny nie wykluczają się, wręcz przeciwnie ich połączenie stanowi o nowatorskim wymiarze monografii Habilitanta. Należy także dodać, że studium ks. dra Sadłonia jest kolejnym przedsięwzięciem podejmowanym przez badaczy związanych z Uniwersytetem Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, mającym na celu popularyzację koncepcji Margaret S. Archer w Polsce. Ta ważna współczesna perspektywa badawcza powoli staje się coraz lepiej rozpoznawalna w pejzażu polskiej socjologii.

Monografia „Polish Catholicism between Tradition and Migration: Agency, Reflexivity and Transcendence” została poprzedzona wprowadzeniem autorstwa Margaret S. Archer. Autorka „Kultury i sprawczości” w studium Habilitanta dostrzega potencjał aplikacyjny ramy teoretycznej morfogenezy do badań empirycznych i to tutaj właśnie, nie w rozwijaniu samej ramy teoretycznej, należy upatrywać wartości studium dla popularyzacji koncepcji morfogenezy. Rodzi to jednak zarazem rodzaj niebezpieczeństwa zbyt sztywnego trzymania się aparatu konceptualnego wypracowanego przez Archer.

Ks. dr Wojciech Sadłoń proponuje nową perspektywę badań w ramach socjologii religii, która swoje ontologiczne uzasadnienie znajduje w założeniach krytycznego realizmu.

Odwołując się do najważniejszych założeń krytycznego realizmu Habilitant próbuje ugruntować w ramach socjologii religii badania nad rzeczywistością transcendentną (Transcendencją), która jego zdaniem znajduje się na marginesach socjologicznej refleksji. Drugą ważną filozoficzną, z socjologicznymi oczywiście odniesieniami, inspiracją leżącą u podstaw rozważań Habilitanta jest tradycja fenomenologiczna. Próba pogodzenia tych dwóch stanowisk, krytycznego realizmu i fenomenologii, stawia jednak istotne kwestie do rozpatrzenia. Autor omawianej monografii, co podkreśla (s. 6), wykorzystuje fenomenologiczne ujęcie doświadczenia religijnego, propozycję badania „from within”, „z wnętrza”, „od środka”, badania w kategoriach znaczeń przypisywanych przez świadomość (ta perspektywa wyrasta z zainteresowania kategorią intencjonalności w fenomenologicznej tradycji), zarazem jednak proponuje wykroczenie poza redukcję ludzkiej biologicznej natury do świata skonstruowanych znaczeń. Jak zauważa, perspektywa, którą proponuje jest bardziej realistyczna i odwołując się do archeriańskiej terminologii, chce uniknąć „centralnej konflacji”.

Problem jednak polega na rozbieżnościach epistemologicznych leżących u podstaw tradycji realistycznej i fenomenologicznej. W przypadku tej drugiej wyeksponowany zostaje nie tylko świadomościowy punkt wyjścia, ale i zakwestionowane naturalne nastawienie. Problematyczność łączenia wspomnianych tradycji filozoficznych wyraźnie widać wtedy, gdy Habilitant dostrzega rodzaj korespondencji między ujmowaniem przez Archer relacji między porządkami naturalnym, społecznym i praktycznym a transcendentnym a Petera L. Bergera, który przejął je za Alfredem Schützem, ujęciem relacji między światem przeżywanym (*life-world*) a innymi rzeczywistościami (*other realities*, mikroświatami za Williamem Jamesem) (s. 46). Transcendencja, do której odwołuje się Archer i której konieczność uwzględnienia w badaniach, także socjologicznych, tak mocno eksponuje, nie ma wiele wspólnego z „innymi rzeczywistościami”, o których pisał Schütz. Te inne rzeczywistości (mikroświaty) to tzw. ograniczone dziedziny znaczenia (*finite provinces of meaning*), „krążące” wokół świata życia codziennego, czyli wspomnianej przez Habilitanta rzeczywistości naczelnej (*paramount reality*), której nie można utożsamiać, jak wydaje się to robić autor monografii, ze światem przeżywanym. Do wspomnianych „innych rzeczywistości” Schütz zaliczał świat nauki, sztuki, fantazji, religii czy szaleństwa. Koncepcja wielości rzeczywistości, rozwijana później przez Bergera nie wykazuje, moim zdaniem, podobieństwa do ujęcia Transcendencji Archer i nie „obiecuje” w żadnym razie możliwości wykroczenia poza porządek znaczeń – dla Schütza i religia była jeszcze jednym „ograniczonym obszarem znaczenia”. Innymi słowy: na gruncie zainspirowanej ideami fenomenologicznymi (ale i Henri`ego Bergsona ideą trwania czy

William Jamesa mikroświatami) koncepcji wielości rzeczywistości nie wykraczamy poza świat tego, co jawi się świadomości jako rzeczywiste. Transcendencja w rozumieniu Archer i Schütza znaczy coś innego, u tego drugiego chodzi o transcendentny wymiar symboli, które mając swoją podstawę materialną w świecie życia codziennego odsyłają do świata religii czy fantazji, które istnieją, lecz ich sposób istnienia, którym *nota bene* Schütz się nie zajmował, ponieważ interesowały go kwestie epistemologiczne, jest inny niż sposób istnienia codzienności. Trzeba też pamiętać, że Berger, który odwołuje się do Schütza koncepcji wielości rzeczywistości, łączył w sobie dwie role: socjologa i teologa, w jego dorobku można wymienić i książki, które były pracami teologicznymi (np. „Rumour of Angels: Modern Society and the Rediscovery of the Supernatural” czy „Pytania o wiarę: sceptyczna zachęta do chrześcijaństwa”). Gdy więc pisze o sygnałach transcendencji, pamiętać należy o tej podwójności jego dorobku naukowego.

Stawiając sobie za cel monografii zastosowanie założeń krytycznego realizmu do analizy empirycznych danych dotyczących badań religii (polskiego katolicyzmu) ks. dr Sadłoń traktuje, zgodnie z koncepcją morfogenezy, katolicyzm jako kulturowy system, jednocześnie wyraźnie eksponuje kategorię sprawczości (*agency*), polemizując z redukowaniem badań nad religią do badań podmiotu (świadomości, doświadczenia) bądź struktury. W takim relacyjnym stanowisku kategoria sprawczości stanowi swoisty pomost pomiędzy tym, co podmiotowe (subiektywne) i strukturalne. Opierając realizowany przez siebie projekt badawczy na wspomnianych kategoriach Habilitant spełnia zadość artykułowanej przez Archer tezie, wymagającej, by teoria porządku społecznego opierała się na regule SAC (*Structure, Agency, Culture*). Zgodnie z tą regułą autor monografii stara się w niej przedstawić polski katolicyzm jako złożony kompleks relacji pomiędzy strukturą, sprawczością oraz kulturą (s. 8). W studium próbuje odpowiedzieć na pytanie o to, jak zmieniające się relacje między strukturą, sprawstwem i kulturą kształtują proces morfogenezy polskiego katolicyzmu. W polu zainteresowania Habilitanta pozostaje także kwestia tożsamości religijnej, która zostaje odniesiona do czterech porządków rzeczywistości: naturalnego, społecznego, praktycznego i transcendentnego. W procesie kształtowania tożsamości religijnej kluczową rolę odgrywa refleksyjność, za pomocą której człowiek odnosi się do sfery społecznych relacji oraz rzeczywistości kultury.

Książka została podzielona na dwie części: pierwszą, w której autor podejmuje dwie zasadnicze kwestie: religii i tożsamości oraz drugą, w której rama teoretyczna zaprezentowana w pierwszej części zostaje odniesiona do analizy przemian polskiego katolicyzmu. Podejmując kwestię samego pojęcia religii Habilitant podejmuje polemikę z dualistycznym rozumieniem

religii jako z jednej strony zjawiska o charakterze podmiotowym, z drugiej strukturalnym. Wykorzystując kategorię sprawstwa autor proponuje relacyjną perspektywę, która pozwoliłaby wykroczyć poza dualizm podmiot – struktura, doświadczenie religijne – religia instytucjonalna. Wykroczenie poza wspomniane dualistyczne tendencje stanowią dla habilitanta okazję do zaprezentowania pewnego obrazu socjologii religii jako subdyscypliny socjologicznej, w którą wpisane jest dualistyczne myślenie. Jak zauważa jednocześnie Habilitant, paradoksem socjologii religii jest to, że traktowaniu tego, co religijne jako obiektywnej rzeczywistości (związanej ze strukturą społeczną) towarzyszył zabieg redukcji religijności do subiektywnych aspektów (s. 21). Historia dualistycznych konceptualizacji obejmowałaby rozwijaną przez Emila Durkheima opozycję *sacrum – profanum*, Huberta Knoblaucha opozycję między religią ludową i religią oficjalną czy religijnością sprywatyzowaną i religijnością publiczną, itd. Zabrakło jednak w tym szkicu dualizmów socjologii religii bardzo ważnego przeciwstawienia rozwijanego w najnowszej socjologii religii, mianowicie opozycji religia – duchowość, opozycji z jednej strony dającej się rozpisać w pojęcia: doświadczenie religijne vs struktura (instytucja), z drugiej otwierającej nowe perspektywy badań współczesnej duchowości, która pozostaje jednak cały czas w relacji do religii. Studium „Spiritual Revolution. Why Religion is Giving Way to Spirituality” Paula Heelasa, Lindy Woodhead z zespołem pokazało, że badania duchowości zakładają zarazem istnienie jej instytucjonalnego wymiaru (*cultic milieu*). W pracy ks. dra Sadłonia zabrakło odniesienia do tego nurtu badań w ramach współczesnej socjologii.

W rozdziale poświęconym religii jako rzeczywistości rozpiętej pomiędzy podmiotowym doświadczeniem a zinstytucjonalizowaną strukturą autor próbuje dokonać rodzaju demitologizacji kategorii tradycyjnej religijności (religijności ludowej). To ważny aspekt pracy, rozwinięty później w analizie tradycyjnej polskiej religijności. Ks. dr Sadłoń trafnie diagnozuje fakt istnienia pewnego socjologicznego *status quo*, na mocy którego religijność tradycyjna utożsamiana jest z religijnością bezrefleksyjną, rytualistyczną. Pamiętać jednak należy o tym, że pojęcie tradycyjnej religijności jest przykładem typu idealnego. Stosowanie tego pojęcia nie wyklucza przypadków religijności refleksyjnej, podobnie jak w ramach współczesnych form religijności znajdziemy wiele przypadków religijności bezrefleksyjnej i *par excellence* rytualistycznej. Rację ma Habilitant, gdy zwraca uwagę na istnienie współczesnych zjawisk, związanych z redukcją „tyrании możliwości”, np. literatury poradniczej czy psychoterapii, które redukują refleksyjność do minimum. Nie zmienia to jednak zasadniczej różnicy między strukturalnymi uwarunkowaniami tradycyjnej i współczesnej religijności – by sięgnąć do tezy Bergera, wszyscy jesteśmy dzisiaj heretykami,

czyli ludźmi stojącymi w obliczu konieczności podejmowania nieustannych wyborów spośród wielu możliwości. Heretycy istnieli zawsze, jednak sam „imperatyw heretycki” jest wpisany w ramy istnienia społeczeństw nowoczesnych. Nie wnikając tutaj w wielość możliwości rozumienia tego, czym miałyby być sama refleksyjność, zgodzić można się bez wątpienia co do tego, że bardziej sprzyjające warunki rozwoju uzyskuje ona raczej w świecie możliwości, świecie pluralistycznym, w tym znaczeniu nowoczesnym – takie stanowisko nie stoi, moim zdaniem, w sprzeczności z wyrażonym przez Margaret S. Archer przekonaniem, że refleksyjność jest atrybutem człowieka. Różne uwarunkowania strukturalne i kulturowe mogą jednak stymulować lub nie „praktykowanie” refleksyjności. Kończąc wątek rozważań poświęconych religijności tradycyjnej, zgadzam się także z tezą wyrażoną przez Habilitanta, by nie utożsamiać ze sobą tradycyjnej religijności ze zinstytucjonalizowaną religijnością. W tej pierwszej znajdziemy elementy nie mieszczące się w ramach drugiej, np. elementy magiczne.

Rozdział kolejny autor poświęcił prezentacji problematyki tożsamości wpisanej w założenia krytycznego realizmu. Kategoria sprawstwa wkomponowana w założenia fundujące to stanowisko otwiera zdaniem autora perspektywę spojrzenia na „społecznych agentów” nie jako na jednostki, lecz jako na ludzkie osoby. Wspominając o „zwrocie personalistycznym” w socjologii, (wcześniej we wprowadzeniu do monografii jej autor wspomina, że stanowisko personalistyczne koresponduje z krytycznym realizmem), Habilitant przyjmuje stanowisko antyredukjonistyczne także w wymiarze obrony człowieka przed sprowadzaniem go do tego, co społeczne (człowiek jako wytwór społeczeństwa). Kategorie sprawstwa i refleksyjności okazują się kluczowe dla przeprowadzenia zabiegu swoistego „personalistycznego ugruntowania” współczesnej socjologii. W takim ujęciu tożsamość (w tym i tożsamość religijna) wykracza poza kategorię tożsamości społecznej a osoba jest czymś innym niż aktor. Wchodzimy tutaj w spór o filozoficznym charakterze, ale też socjologia nie jest nauką, która mogłaby funkcjonować poza sporami, także dotyczącymi ontologii świata społecznego. To swoiste „personalistyczne ugruntowanie” socjologii w innym świetle stawia odniesienie człowieka do tego, co transcendentne. Habilitant argumentuje, że odniesienia do tego, co transcendentne nie należy utożsamiać z tym, co rozumiemy pod pojęciem tego, co nadnaturalne. Chodzi tutaj, jak pisze, o ludzką zdolność wykroczenia poza świadomość, poza to, co społeczne i naturalne (s. 51). Stanowisko to, charakterystyczne dla krytycznego realizmu, rozchodzi się w tym miejscu z fenomenologicznym badaniem ludzkiej świadomości i jej wytworów. Thomas Luckmann, dodajmy uczeń Schutza i współautor pracy „The Structures of the Life-World”, definiował religię jako wykroczenie (transcendowanie) człowieka poza jego

biologiczność. Socjologia, inspirowana fenomenologicznymi ideami, pozostaje jednak przy takim rozumieniu transcendencji badaniem świadomości i jej korelatów, badaniem kultury, świata tworzonoego przez człowieka.

Część empiryczna studium „Polish Catholicism between Tradition and Migration: Agency, Reflexivity and Transcendence” składa się z trzech rozdziałów, opartych na wyróżnionych przez Habilitanta trzech, powiązanych ze sobą stadiach rozwoju polskiego katolicyzmu: 1) tradycyjnej polskiej religijności, 2) religijności czasów transformacji, 3) religijności migrantów. Taki układ wyróżnionych faz rozwoju uzasadnia dość zaskakujący (na pierwszy rzut oka) tytuł monografii. Ks. dr Sadłoń idzie tutaj w poprzek socjologicznym przyzwyczajeniom, zgodnie z którymi drugim „brzegiem” tradycji powinna okazać się nowoczesność. Eksponując nie tylko w strukturze pracy (roz. 5), ale i w jej tytule znaczenie migracji dla kształtowania się tożsamości religijnej, Habilitant poszerza i ożywia zarazem perspektywy poznawcze socjologii religii. Eksponując wagę mobilności wykracza poza myślenie w kategoriach deterministycznej relacji religijne tradycje społeczność – zsekularyzowane nowoczesne społeczeństwo. Ten tok myślenia, swoistej religijności w ruchu, w sytuacji mobilności, koresponduje częściowo z zaproponowaną przez Roberta Wuthnowa kategorią duchowości poszukiwania (*spirituality of seeking*) przeciwstawionej duchowości zdomowienia (*spirituality of dwelling*). W zachodniej tradycji religijnej spotykamy się z tymi dwoma typami duchowości. Duchowość zdomowienia wyrażają motywy Ogrodu Eden, Ziemi Obiecanej, duchowość poszukiwania wiąże się z metaforą pielgrzymowania. Co jednak ważne, Wuthnow nie traktuje relacji między duchowością zdomowienia i duchowością poszukiwania w kategoriach ewolucyjnych, zgodnie z którymi drugi typ duchowości miałby być bardziej dojrzałą formą duchowości. W czasach stabilizacji dominuje metafora zdomowienia, osiadłości, w niepewnych czasach, czasach zmiany – a migracja bez wątpienia stanowi przykład takiej niepewności – górę bierze metafora podróży.

Do analizy religijności w tych trzech stadiach ks. dr Sadłoń stosuje ramę morfogenezy, wykorzystując charakterystyczne dla niej pojęcia: emergencji, struktury, kultury, sprawstwa, refleksyjności. W rozdziale traktującym o religijności tradycyjnej Habilitant eksponuje przede wszystkim tę ostatnią kategorię, zauważając zarazem, że interesuje go rekonstrukcja typu idealnego tradycyjnej polskiej religijności a nie aspiruje do historycznej rekonstrukcji tego zjawiska. Rację ma ks. dr Sadłoń, gdy w istniejącej tradycji charakteryzowania religijności tradycyjnej dostrzega akcentowanie jej antyintelektualnego i nierefleksyjnego charakteru. Rekonstrukcję zaproponowaną przez Habilitanta potraktować należy jako polemikę z takim

obrazem religijności, który jest mocno osadzony w historii socjologii religii, w tym i polskiej socjologii religii, by wspomnieć o charakterystyce Stefana Czarnowskiego czy Edwarda Ciupaka. Ks. dr Sadłoń stara się pokazać obecność refleksyjności w tradycyjnej religijności, przy czym samą tę kategorię rozumie w sposób oddalony od potocznego rozumienia. Habilitant polemizuje z praktyką odrywania refleksyjności od sfery religijnych rytuałów, wiążąc refleksyjność z cielesnością człowieka. Emocjonalność i cielesność stanowią istotne elementy ludzkiej tożsamości, zatem i samej refleksyjności – twierdzi autor – nie można redukować do sfery intelektualnej. W znaczeniu tego cielesnego aspektu, praktyk ucieleśnionych, w bliskości z porządkiem natury, ale i, tutaj Habilitant powołuje się na artykuł Stanisława Grygiela i Józefa Tischnera, w obecności doświadczenia transcendencji w tradycyjnej religijności, dostrzega ks. dr Wojciech Sadłoń zbieżności między religijnością tradycyjną a krytycznym realizmem.

Kwestia obecności refleksyjności w tradycyjnej religijności narażona jest na szczególnie zauważalne terminologiczne rozbieżności, świadczą o tym rozbieżności w samym rozumieniu tego pojęcia u Margaret S. Archer, Anthony'ego Gidensa czy Ulricha Becka. Czy adekwatnym przykładem na potwierdzenie refleksyjności jest dostrzeganie zbieżności między Jezusem i członkami żydowskiej społeczności, będącymi sąsiadami Polaków (przykład zaczerpnięty z „Moich wspomnień” Wincentego Witosa)? Można zgłosić wątpliwości. Sam dobór materiału ilustracyjnego, przede wszystkim prace Franciszka Bujaka poświęcone religijności mieszkańców Polski południowej, np. terenów obecnej diecezji tarnowskiej nie daje podstaw, by z wnioskami iść zbyt daleko w charakterystyce religijności tradycyjnej. Problem źródeł jest oczywiście niezależny od Habilitanta – w miarę systematyczne badania socjologiczne zaczęto prowadzić dopiero w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku. Sądzę jednak, że na podstawie dostępnych źródeł należy zmodyfikować obraz tradycyjnej religijności i przypisać jej cechę ludzkiej sprawczości – co zresztą czyni autor. Parafie były ważnym ośrodkiem życia społeczno-kulturalnego mieszkańców, kościół rzymsko-katolicki stał się w czasach PRL-u kluczowym ośrodkiem oporu, łącząc w sobie nauczanie religijne z zachowaniem tożsamości narodowej. Bardzo często przywoływana w polskiej socjologii teza Stefana Nowaka o próżni socjologicznej pomijała sprawcze znaczenie lokalnych instytucji, w tym przede wszystkim parafii, kościoła rzymsko-katolickiego. (Habilitant próbuje dokonać demitologizacji tradycyjnej religijności odwołując się do katolicyzmu, ciekawe byłoby jednak skonfrontowanie takiej „katolickiej tradycyjnej religijności” z jej ewangelickim odpowiednikiem i przyjrzenie się kategorii refleksyjności w tym drugim przypadku).

Autor kończy omawianie tradycyjnej religijności mniej więcej na przełomie lat 80. i 90. Szkoda jednak, że zabrakło w tej charakterystyce odniesienia do tych środowisk katolickich, które wykraczały poza tradycyjną religijność a jednak tę tradycję w pewnym stopniu także mogły ożywiać. Mam tutaj na myśli na przykład środowisko „Tygodnika Powszechnego”, „Znaku”, „Więzi” czy KIK-ów. Bardzo ważna dla kościoła w Polsce, bardzo ważna i dla tradycyjnej religijności postać Jana Pawła II z tymi środowiskami, zwłaszcza „Tygodnika Powszechnego”, miała silne związki. Zbadanie tych związków byłoby istotnym dopełnieniem charakterystyki tradycyjnej religijności.

Rozdział kolejny poświęcony jest charakterystyce drugiego stadium wyróżnionego przez autora monografii, stadium okresu transformacji, z okresu przełomu XX i XXI wieku. Habilitant podejmuje tutaj wątek interakcji między zmieniającymi się uwarunkowaniami politycznymi, kulturowymi i gospodarczymi a kondycją polskiego katolicyzmu. W tym rozdziale kluczową rolę odgrywa kategoria sekularyzacji. Na ile zmiana sytuacji politycznej, która pociągnęła za sobą przemiany gospodarcze, społeczne i kulturowe, okazała się czynnikiem prosekularyzacyjnym? Na ile, polski katolicyzm przełomu XX i XXI wieku, polski katolicyzm okresu transformacji, upodobił się do katolicyzmów innych europejskich społeczeństw, na ile zachował swoją odrębność? W rozdziale pojawia się bogaty materiał ilustracyjny, Habilitant sięga do badań wielu polskich socjologów, by wymienić tylko badania prowadzone w tym czasie przez Irenę Borowik, Elżbietę Firlit, Mirosławę Grabowską Krzysztofa Kosełę, Janusza Mariańskiego, Marię Sroczyńską, Tadeusza Szawiela, Wojciecha Świątkiewicza, wykorzystuje dane zebrane przez różne ośrodki badania opinii publicznej, także badania prowadzone przez siebie. Z badań wyłania się obraz daleki od jednoznaczności, jest to obraz daleki od wizji pustych kościołów, jednocześnie obraz uwzględniający wyraźnie zauważalne przemiany religijności zwłaszcza wśród młodzieży, obraz uwzględniający także wskaźniki spadającego zaufania do Kościoła, postawy antyklerykalne czy skandale pedofilskie. Odnoszę jednak wrażenie, że prezentacja danych nieco odwróciła uwagę Habilitanta od aparatu teoretycznego morfogenezy. Autor nie odsyła do kategorii refleksyjności czy sprawczości, rozdział 4, choć ważny dla problematyki książki, jest napisany nieco innym językiem. Problem ma swoje źródło w doborze materiału ilustracyjnego zdominowanego w tym rozdziale przez badania o kwantytatywnym charakterze. W badaniach refleksyjności bez wątpienia trafniejsze okazują się badania o jakościowym charakterze, analiza dokumentów, wywiady czy obserwacje. Trudno przy rozumieniu refleksyjności w kategoriach niedyskursywnych bazować na gromadzeniu opinii uzyskanych na podstawie badań sondażowych.

Rozdział ostatni, w którym ks. dr Wojciech Sadłoń problematykę kształtowania tożsamości religijnej odnosi do sytuacji migracji, unika wspomnianego przeze mnie problemu doboru metod do badania refleksyjności. Habilitant odwołuje się tutaj przede wszystkim do wyników badań zrealizowanych wśród Polaków mieszkających w Irlandii, badań opartych na wywiadach swobodnych. Co jednak istotne, i z czym w pełni zgadzam się z Habilitantem, badanie religijności osób znajdujących się w sytuacji migracji pozwala lepiej zrozumieć dynamikę zmian polskiego katolicyzmu. Sytuacja współczesnej migracji jest sytuacją szczególną, jednak nie do końca porównywalną z migracjami z przełomu XIX i XX wieku, o których w rozdziale 4 pisze Habilitant. Gdyby jeszcze raz odwołać się do Wuthnowa kategorii duchowości poszukiwania przeciwstawionej duchowości zadomowienia, wielu z Polaków żyjących w kraju doświadcza, oczywiście w nieco innej skali i formie, podobnych wyzwań, przed którymi stają migranci wyrwani ze swojego środowiska. Czasy odczuwanych zmian, konfrontacja z sytuacją pluralistyczną w sferze kultury i religii, obecność mediów – czynniki te upodobniają do pewnego stopnia Polaków w kraju i poza jego granicami. Badanie religijności migrantów pozwala na snucie pewnych prognoz dotyczących potencjalnych kierunków zmian religijności i kształtowania się tożsamości religijnej. I jak zauważa sam autor, migracja sprzyja refleksyjności, ponieważ konfrontuje z nowymi ideami, światopoglądami, siecią relacji, itd. Tylko o jakim tutaj mówimy rozumieniu refleksyjności? Wydaje się, że chodzi o inne rozumienie niż w prezentowane w rozdziale poświęconym tradycyjnej religijności, bliższe zdroworozsądkowego. Jednym z najważniejszych wniosków wyciągniętych przez Habilitanta jest ten, w którym migracja jest traktowana jako kluczowy czynnik zmiany odniesienia do porządków rzeczywistości, wejścia w nowe relacje z porządkami natury, praktyki, społecznym i transcendentnym a tym samym z dekonstruowaniem tradycyjnej religijności. W takim nowym strukturalnym i kulturowym kontekście refleksyjność staje się wręcz środkiem adaptacji do nowego środowiska życia.

Reasumując: monografia „Polish Catholicism between Tradition and Migration: Agency, Reflexivity and Transcendence” stanowi oryginalny przyczynek do socjologicznych badań polskiego katolicyzmu w XX i XXI wieku, jednocześnie jest pionierską próbą zastosowania koncepcji Margaret S. Archer na grunt socjologii religii. Autor monografii wykazuje się dobrą znajomością literatury z zakresu socjologii religii, a zarazem umiejętnością operacjonalizacji niełatwego języka, charakteryzującego koncepcję morfogenezy, na język praktyki badawczej. Książka nie tylko podsumowuje stan badań nad polskim katolicyzmem, ale i otwiera nowe perspektywy badawcze, starające się niwelować mocno osadzone w

socjologii dualizmy, np. między badaniem doświadczenia religijnego i badaniem instytucji. Czy jednak w ogóle można prowadzić badania unikając wspomnianych dualizmów to już inne zagadnienie.

Jako swoiste dopełnienie monografii, która stanowi najważniejszy składnik osiągnięcia naukowego ks. dra Sadłonia zostały zgłoszone trzy artykuły. Pierwszy z nich, opublikowany w języku angielskim w „Przełądzie Religioznawczym” pt. „Differentiation, polarization and religious change in Poland at the turn of 20th and 21st century” stanowi studium polskiej religijności po 1989 roku. Studium to także jest ilustrowane wieloma odniesieniami do prowadzonych badań polskiej religijności. W autoreferacie Habilitant przekonuje, że choć nie ma w artykule bezpośrednich odwołań do koncepcji morfogenezy, to jest w artykule wyeksponowana problematyka napięcia między strukturą społeczną i doświadczeniem religijnym. Biorąc pod uwagę nieobecność w artykule terminologii pojęciowej charakterystycznej dla ramy morfogenezy zastanawiam się nad pożytkiem płynącym z umieszczenia tego artykułu w ramach osiągnięcia naukowego. To kompetentnie napisany artykuł, jednak tylko w nikłym stopniu spełniający za dość tematyce osiągnięcia i jego roli w aplikacji twórczości Margaret Archer do badań z zakresu socjologii religii.

Pozostałe dwa artykuły stanowią autorskie rozwinięcie koncepcji morfogenezy, tworzą wartościowe dopełnienie monografii habilitacyjnej. Pierwszy z nich opublikowany we „Wsi i Rolnictwie” jest jednym z pierwszych studiów podejmujących kwestię kondycji polskiego katolicyzmu w czasach pandemii. W artykule ks. dr Sadłonia do ramy morfogenetycznej Archer dodaje „ramę immanentną” autorstwa Charlesa Taylora, rozwijaną przez kanadyjskiego filozofa w „Secular Age”. W artykule Habilitant wykorzystał różne źródła badań: pomiar praktyk religijnych, wyniki sondażu, oraz pamiętniki księży z wiejskich parafii. Autor stawia pewne „wstępne” konkluzje, pamiętajmy, że artykuł został napisany i opublikowany w początkowym okresie pandemii. Pandemia z jednej strony uwypukliła zaawansowanie procesu spadku zbiorowych praktyk oraz więzi z parafią, z drugiej – konkluduje autor – pobudziła procesy przeczące tendencjom sekularyzacyjnym (w znaczeniu ramy immanentnej przeciwstawionej poszukiwaniom Transcendencji). Drugi z artykułów opublikowany w „Religions” w 2021 roku pt. „Polarization but Not Pillarization Catholicism and Cultural Change in Post-Transformation Poland” stanowi kontynuację zainteresowania Habilitanta koncepcją morfogenezy a katolicyzm zostaje ujęty jako system kulturowy wyłaniający się jako efekt interakcji sprawczości i struktury. Swoje zainteresowanie ks. dr Sadłonia kieruje w stronę związków między katolicyzmem a procesem dyferencjacji oraz polaryzacji. Tę drugą kategorię

Habilitant uznaje za trafniej opisującą aktualną sytuację polskiego katolicyzmu niż „pillarization” (filaryzacja).

Pozostały dorobek naukowy, działalność organizacyjna, dydaktyczna i popularyzatorska

Pozostały dorobek publikacyjny ks. dra Wojciecha Sadłonia zgromadzony już po uzyskaniu stopnia doktora jest bogaty, obejmuje 22 rozdziały w monografiach naukowych, 14 artykułów opublikowanych w czasopismach naukowych oraz współredakcję 9 prac zbiorowych. W 2014 roku ukazała się drukiem monografia pt. „Religijny kapitał społeczny. Kapitał społeczny a kościół katolicki w społecznościach lokalnych w Polsce”, będąca opublikowaną wersją rozprawy doktorskiej. Problematyka kapitału religijnego, powiązana z problematyką społeczeństwa obywatelskiego, stanowi jedno z najważniejszych pól zainteresowań badawczych Habilitanta rozwijanych w późniejszych publikacjach. Znajdują się tutaj rozdziały z prac zbiorowych oraz artykuły poświęcone problematyce kapitału religijnego w różnych kontekstach, w odniesieniu do funkcjonowania społeczności lokalnych (*Odpowiedzialność jako element religijnego kapitału społecznego w społecznościach lokalnych w Polsce* [2013]; *Religijny kapitał społeczny w społecznościach lokalnych. Konstruowanie modelu* [2013]), odniesień do moralności (*Kapitał społeczny a moralność* [2015]), działalności charytatywnej („*Bardziej ubogo, ale przyzwoiciej*”. *Oddziaływanie religijnego kapitału społecznego w Polsce* [2014]) czy sfery poznania (*Nierówności kognitywnych przejawów religijnego kapitału społecznego w Polsce*[2015]). W dorobku publikacyjnym Habilitanta znajdują się artykuły poświęcone teoretyczno-empirycznym kontekstom społeczeństwa obywatelskiego (*Działalność charytatywna Kościoła katolickiego w Polsce w kontekście polityki społecznej* [2015]; *Faith-based charities in Poland in quantitative perspective* [2016]; *Civil Cinderella. Religion and Civil Society in Poland* [2020]). W refleksję nad kategorią społeczeństwa obywatelskiego wpisują się także artykuły poświęcone problematyce rad parafialnych (*Duszpasterskie rady parafialne w Polsce na podstawie badań empirycznych* [2013]; *Aktywność parafii katolickich w Polsce w świetle badań empirycznych* [2021]).

Kreśląc we wstępie szkieletowo sylwetkę naukową ks. dra Wojciecha Sadłonia zwróciłem uwagę na to, że jej centrum stanowi działalność związana z funkcjonowaniem ISKK a sama intelektualna formacja związana jest z istnieniem lubelsko-warszawskiej szkoły socjologii religii, której dziejom Habilitant poświęcił zresztą dwa artykuły (*Lubelsko-warszawska szkoła socjologii religii* [2011] oraz *Wkład Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego do lubelsko-*

warszawskiej szkoły socjologii [2021], pierwotna wersja artykułu ukazała się w 2011 roku). W dorobku publikacyjnym ks. dra Wojciecha Sadłonia dominują studia traktujące o polskim katolicyzmie, jego dynamice i przemianach. To publikacje, w których habilitant rysuje szerokie ramy analizy współczesnego katolicyzmu w Polsce (*Rozwój lokalny a Kościół katolicki w Polsce* [2015]; *Pomiędzy instytucjonalizacją Kościoła a indywidualizacją religijności. Kościół katolicki wobec przemian religijnych w Polsce na przełomie XX i XXI wieku* [2017]; *Religijność w strukturze polskiego społeczeństwa. Wstęp do zagadnienia* [2018]; *The denomination structure and religious life in Poland and France* [2019]; *Clericalisation and the search for identity in Roman Catholic religious institutes in Poland at the turn of the 21st century* [2021];), ale i skupia się na badaniach konkretnych kategorii, np. młodzieży (*Religion in the Globalized Culture. Institutional Innovation and Continuity of Catholicism on the Example of World Youth Day* [2018]; *Student's religiosity in their own assesment* [2020]).

Pozostałe pola badawcze Habilitanta to zagadnienia edukacji religijnej (*Edukacja religijna jako kierunek badań interdyscyplinarnych* [2016]; *Statystyczny obraz religijności społeczeństwa polskiej i szkolnej edukacji religijnej* [2016]; *Religious Education and the Development of Subjectivity* [2019]; *Edukacja religijna w kontekście przemian religijności. Dwie perspektywy badawcze* [2019]; *Edukacja religijna w świetle realizmu krytycznego i teorii morfogenezy* [2019]; *Static and Dynamic Approach to Religiosity in the Perspective of Socialization* [2019] oraz wolności religijnej (*Spoleczne przejawy ludzkiej wolności – religia i społeczeństwo obywatelskie* [2015]; *Spoleczne podstawy wolności religijnej* [2016]). Ponadto Ks. dr Wojciech Sadłonia jest autorem blisko 30 opracowań statystycznych, opublikowanych przede wszystkim przez ISKK, a poświęconych m.in. socjografii diecezji, kwestiom życia parafii, sektorowi non-profit, czy wykorzystywaniu seksualnemu nieletnich przez osoby duchowne.

Podsumowując: dorobek publikacyjny ks. dra Wojciecha Sadłonia jest sprofilowany, to religia, a przede wszystkim polski katolicyzm jest punktem odniesienia dla różnych kwestii podejmowanych przez Habilitanta. Wartością tego dorobku jest rodzaj systematyczności, powracania do wcześniej podjętych kwestii po pewnym odstępie czasowym, co dobrze koresponduje z funkcjonowaniem habilitanta w strukturach ISKK. Ks. dr Sadłonia ma swoim dorobku rozdziały w pracach zbiorowych publikowane w Polsce, Wielkiej Brytanii i Niemczech. Opublikował kilkanaście artykułów w cenionych polskich czasopismach, np. „Przegląd Religioznawczy”, „Polityka Społeczna”, „Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne”, „Horyzonty Wychowania”, „Paedagogia Christiana”, i inne. Habilitant ma w

swoim dorobku także artykuły opublikowane w zagranicznych czasopismach, np. „Annual Review of Sociology of Religion”, „Fieldwork in Religion” czy „Religions”, w druku natomiast znajdują się dwa artykuły w „Review of Religious Research” oraz „Social Compass”. Biorąc pod uwagę habilitacyjną rozprawę ks. dra Sadłonia nie mam żadnych wątpliwości, że jest to dorobek znaczący nie tylko w środowisku polskiej socjologii religii (zresztą szerzej: badaczy polskiego katolicyzmu), ale i poza granicami kraju. W swojej naukowej twórczości habilitant z powodzeniem rozwija formację, z której intelektualnie wyrasta – tradycję szkoły lubelsko-warszawskiej socjologii religii.

O międzynarodowym charakterze twórczości badawczej habilitanta świadczy także Jego aktywność związana z odbywanymi stażami naukowymi oraz realizowanymi projektami badawczymi. Ks. dr Wojciech Sadłoń brał udział w wielu konferencjach naukowych (ponad 50), które odbywały się w Polsce, w kilkunastu europejskich krajach oraz w USA. Habilitant odbył kilka staży poza granicami kraju (Francja, Niemcy, Stany Zjednoczone, Węgry). W naukowym życiorysie Habilitanta ważne miejsce zajmują projekty badawcze, w których uczestniczył. Projekty te, w tym także międzynarodowe, wiązały się z badaniami postaw religijnych (6 projektów), badaniami organizacji katolickich (9 projektów), badania młodzieży (3), badaniami działalności duszpasterskiej (4 projekty), badaniami wolności religijnej (1 projekt), badaniami edukacji religijnej (1 projekt), badaniami nad wykorzystywaniem seksualnym w organizacjach katolickich (1 projekt) i innymi kwestiami. Habilitant był na zlecenie GUS-u pięciokrotnie autorem założeń metodologicznych badań. Ks. dr Wojciech Sadłoń jest członkiem kilku towarzystw naukowych: Polskiego Towarzystwa Socjologicznego (PTS), The European Research Network on Philanthropy (ERNOP), International Study of Religion in Eastern and Central Europe Association (ISORECEA), European Sociological Association (ESA), International Society for the Sociology of Religion (ISSR/SISR), Society for Scientific Study of Religion (SSSR), Religious Research Association (RRA). Ponadto Habilitant jest reaktorem Wydawnictwa Naukowego Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego.

Działalność organizacyjna Habilitanta wiąże się przede wszystkim z Jego działalnością w ramach Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego SAC im. Witolda Zdaniewicza, którego jest dyrektorem. Kompetencje organizacyjne nie podlegają żadnym wątpliwościom biorąc pod uwagę liczbę przedsięwzięć badawczych realizowanych przez ISKK. Zinstytucjonalizowane związki ks. dra Sadłonia z Uniwersytetem Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie są krótsze, datują się od roku 2016, dopiero od trzech lat Habilitant jest na tej uczelni zatrudniony

na stanowisku adiunkta. Nie wątpię, że uzyskanie stopnia naukowego dra hab. przyczyni się do aktywności organizacyjnej Habilitanta także w ramach działalności UKSW. W swoim dydaktycznym doświadczeniu ks. dr Sadłoń ma prowadzenie kilku przedmiotów, m.in.: „Podstawy socjologii kultury”, „Antropologia codzienności”, „Dylematy etyczne współczesnego świata”, „Religia a kultura”. Habilitant nie wypromował jeszcze żadnego licencjata ani magistranta, prowadzi od 2021 roku seminarium licencjackie.

Ważnym aspektem działalności Habilitanta jest popularyzowanie nauki, wiedzy o polskim katolicyzmie. W dorobku popularyzatorskim ks. dra Sadłonia znajdują się artykuły publikowane w prasie o społeczno-kulturalnym profilu, w „Tygodniku Powszechnym”, „Więzi”, „Znaku”, „Liście” (publikacje przed doktoratem), 12 artykułów po doktoracie, m.in. w „Rzeczpospolitej”, „Homo Dei. Przegląd Teologiczno-Duszpasterski”, „Wszystko co najważniejsze”. Habilitant udzielił kilku wywiadów prasowych, np. dla „Niedzieli” czy „Kultury Liberalnej”, brał udział w kilku dyskusjach popularno-naukowych. Prowadzi, co w czasach mediów społecznych znaczące, twitter oraz facebook ISKK.

Wniosek końcowy

Biorąc pod uwagę osiągnięcie naukowe, w tym przede wszystkim monografię „Polish Catholicism between Tradition and Migration: Agency, Reflexivity and Transcendence”, całokształt dorobku publikacyjnego, organizacyjnego oraz dydaktycznego stwierdzam, że ks. dr Wojciech Sadłoń spełnia ustawowe wymogi stawiane kandydatom do stopnia naukowego doktora habilitowanego (art. 221 ust. 4 i 5 ustawy z dn. 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (z późn. zm.)).

Wnoszę zatem o dopuszczenie ks. dra Wojciecha Sadłonia do dalszych etapów w postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego.

Andrzej Kasperczyk